

# **АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ З ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ**

**УДК : 340 (477): 167.7: 356.13**

**Н. М. Логінова**

Недоліки в професійній освіті є одним з вирішальних чинників, які гальмують подальший розвиток професійно-правової компетентності курсантів-прикордонників. Тут можна виокремити два аспекти: зовнішній і внутрішній. Виходячи із зовнішнього вияву цієї проблеми, необхідно підкреслити, що в самій системі вузівської освіти є відсутніми навчальні курси з формування професійно-правової компетентності курсантів-прикордонників. Не будучи предметом теоретичного освоєння та вивчення, ця проблема не може розглядатися як науково-теоретична. Виходячи ж із внутрішнього вияву цього аспекту, необхідно відзначити, що в існуючих методиках практично відсутні чітко відпрацьовані компоненти формування професійно-правової компетентності курсантів на різних курсах навчання (перш за все, курсантів-прикордонників), які б враховували їх вікові і психологічні особливості й які можна було б застосовувати до інших об'єктів правовиховного процесу. Відсутність же відпрацьованих, упроваджених і функціонуючих педагогічних технологій ускладнює реалізацію всієї системи формування професійно-правової компетентності прикордонників в органах та підрозділах Державної прикордонної служби України (ДПСУ), а також проведення правовиховних заходів, що повинні здійснюватись у певних формах із використанням спеціальних правових засобів і методів.

У наукових дослідженнях останніх років професійно-правова підготовка фахівців для органів охорони державного кордону розглядалась в основному при вивченні проблем навчально-виховного процесу курсантів та слухачів в

умовах вищого навчального закладу (ВНЗ) (О. А. Вальчук, О. В. Діденко, С. В. Капітанець, Д. А. Карпілянський, В. Г. Кельбья, Д. М. Коцеруба, С. Л. Крук, Ю. В. Кудінов, М. О. Мацишин, М. П. Недбай, І. А. Новак, В. А. Чернявський).

Метою статті є обґрунтування результатів формувального експерименту з перевірки ефективності педагогічної технології формування професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Аналіз праць зазначених вище науковців надає можливість розглядати професійно-правову компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників як інтеграційну єдність їх теоретичної та практичної готовності до виконання службових обов'язків на первинних офіцерських посадах, що передбачає синтез загальнопрофесійних і правових компетенцій у різних видах професійної діяльності офіцерського складу ДПСУ як правоохоронного органа спеціального призначення. До змісту професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників віднесено: когнітивний, мотиваційний та діяльнісний компоненти. Системотвірним компонентом професійно-правової компетентності є діяльнісний компонент, в якому висувається правова поведінка в процесі службової діяльності. Пріоритетним у структурі системотвірного компонента є характер навчальної діяльності офіцера в процесі засвоєння нових знань.

До основних особливостей формування професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників віднесено: вік курсантів, індивідуальні особливості курсантів-прикордонників, обставини, які обумовлюють типові умови функціонування виховної системи прикордонного ВНЗ ДПСУ, міждисциплінарний підхід до формування професійно-правової компетентності курсантів.

*Вік курсантів.* Він обумовлює форми і методи роботи з майбутніми офіцерами ДПСУ. Як свідчать наші дослідження, у сучасному прикордонному ВНЗ ДПСУ навчається молодь різного віку (від 18 до 23 років), що відповідає певним фізичним, моральним та іншим вимогам.

*Індивідуальні особливості курсантів-прикордонників.* Особливості контингенту курсантів, який формується під впливом різних педагогічних систем, не обмежуються їхньою віковою своєрідністю. Вони містять у собі характеристику їхньої вихованості й індивідуальності. Усі вони так чи інакше позначаються на характеристиці цієї системи і діяльності педагогів прикордонного ВНЗ.

*Обставини, які обумовлюють типові умови функціонування виховної системи прикордонного ВНЗ ДПСУ.* Специфіка навчально-виховної системи прикордонного ВНЗ пов'язана з функціями, що покладені на нього відповідно до специфіки його роботи, своєрідності змісту й організації колективної та індивідуальної діяльності курсантів, своєрідних обов'язків науково-педагогічних кадрів тощо.

Службові відносини в прикордонному ВНЗ ДПСУ, як і в ДПСУ в цілому, будуються на основі статутів Збройних Сил України та керівних документів ДПСУ. Однак особливості служби є настільки значними, що вони обумовлюють не лише змістовну, але й функціональну специфіку; детальну регламентацію норм стосовно різних сторін службової діяльності; особливо сталі вимоги до поведінки курсанта; юридичну оформленість моральних норм у присязі, уставах, директивах; лаконічність і рішучість вимог (наказ, розпорядження); високу динаміку, тісний зв'язок із практикою, загострену відповідальність за відхилення від моральних норм.

Норми моралі курсантів прикордонного ВНЗ – це не просто благі побажання, а категоричні вимоги, зведені в ранг закону. Цим вони вигідно відрізняються від норм поведіння студентів у цивільному ВНЗ, підкреслюють життєву позицію курсантів, органічно узгоджуються з радикальними активними вимогами часу. Дотримання їх є строго обов'язковим.

Завдання науково-педагогічного складу, усіх вихователів прикордонного ВНЗ полягають у тому, щоб формувати у курсантів професійно-правову компетентність. Цьому, зокрема, сприяють:

підвищення теоретичного рівня всієї роботи ВНЗ – навчально-методичної, науково-дослідної, виховної;

створення в курсантському колективі обстановки високої взаємної вимогливості;

розробка та пропаганда серед курсантів теоретичних основ права;

підвищення особистої зразковості офіцерського складу.

*Міждисциплінарний підхід до формування професійно-правової компетентності курсантів.* Правова компетентність у курсантів формується в процесі вивчення різних гуманітарних, соціально-економічних і правових дисциплін. Цей процес має міждисциплінарний характер та здійснюється на основі інтеграції і рівноправ'я, у першу чергу, правових дисциплін. Велике значення має те сприятливе середовище для гуманітарного та світоглядного виховання курсантів, яке створено загальними зусиллями в Національній академії ДПСУ (НАДПСУ). У створенні такого середовища особливу активність виявляють, перш за все, кафедри правових дисциплін, що організовують пропаганду і популяризацію правових знань серед курсантів та викладачів, використовуючи з цією метою семінари, конференції, інші масові заходи і виходячи з досвіду викладання правових дисциплін. Особлива увага звертається на важливість розкриття змісту ключових правових понять на міждисциплінарній основі, при цьому показують різноманітність варіантів окремих понять. Саме така різноманітність надає можливість змістовно наситити як самі поняття, так і наукове розуміння правоохоронної діяльності в цілому.

Для оцінки рівня сформованості у дослідженні було визначено три *ключові професійно-правові компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників* та їхні складові (компетенції): когнітивна компетентність (обсяг правових знань, глибина правових знань, правовий лексикон); мотиваційна компетентність (інтерес до правових знань, мотиви участі в правовій діяльності, потреба підвищувати правові знання); діяльнісна

компетентність (характер навчальної діяльності, готовність до суспільно-правової діяльності, правова поведінка в процесі службової діяльності).

Відповідно до компетентностей і компетенцій було обґрунтовано чотири *рівні сформованості професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників*, а саме: ідеальний, високий, середній та низький.

Для *ідеального рівня* сформованості професійної компетентності характерним є те, що: знання курсанта значно виходять за межі програм, він здатний оцінювати соціальну значущість нормативних актів, оперувати юридичними оцінками; знання курсанта є глибокими і базуються на законах та нормативних актах; як активний, так і пасивний, правовий словник курсанта є достатньо багатим; його інтерес до правових навчальних дисциплін є багатобічним; мотивація курсанта є різноманітною та відрізняється позитивною соціальною значущістю; у курсанта існує потреба систематично стежити за розвитком теорії і практики правового виховання, творчо застосовувати знання в навчальній діяльності; курсант розглядає навчання не як самоціль, а як прагнення застосовувати знання, додати навчальній діяльності своїй і товаришів колективістський соціально значущий характер; курсант цілком готовий до різноманітної правової агітаційно-пропагандистської й організаторської діяльності, виявляє ініціативу, самостійність, творчість; він завжди вміє знайти вірні правові критерії для вибору оптимального особистого вчинку і від інших, з якими б неприємностями це не було пов'язано, вимагає правомірної поведінки.

Сформованість професійної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника відповідає *високому рівню*, коли: знання курсанта перевершують знання, передбачені підручниками та програмами, він здатний пізнати соціальну значущість норм, оперувати юридичними оцінками; його знання є глибокими, але деколи взяті з популярних юридичних видань; курсант має багатий, більше пасивний правовий запас, різносторонній, але водночас строгий виборчий інтерес; мотивується доля в діяльності стійким інтересом до неї; у курсанта існує свідомо, але несистематична потреба в підвищенні

правових знань і вмінь; він прагне пов'язати навчальну діяльність із суспільною та правовиховною; курсант різною мірою готовий до правової, агітаційно-пропагандистської, організаторської діяльності, має необхідні для цього знання; у більшості ситуацій він займає правильну, солідарну з правовими нормами і правилами позицію.

Для *середнього рівня* сформованості професійної компетентності характерним є те, що: знання курсанта в основному наближаються до знань основних правових норм, які передбачені підручниками; його знання є поверхневими, взятими часто з випадкових джерел; пасивний та активний правовий словник курсанта є обмеженим; у нього існує інтерес лише до так званої обов'язкової, необхідної правової інформації; курсант бере участь у діяльності, оскільки вона стала в навчальному закладі нормативно-обов'язковою; він має випадкову потребу в придбанні нової інформації і використанні її на практиці; навчальна діяльність курсанта має переважно суто особистісний характер, він виступає як пасивний споживач правових знань; курсант може вести від одного до двох видів елементарної правовиховної роботи; як правило, він відрізняється достатньою зрілістю, але недостатньо вимогливий до правової поведінки.

*Низький рівень* сформованості професійної компетентності курсанта-прикордонника характеризує те, що: знання курсанта є недостатніми, щоб розбиратися в правових відносинах; його знання є уривчастими й абсолютно необґрунтованими; у курсанта немає помітного повсякденного збагачення правового словника; його інтерес до права є нестійким, у знаннях безліч пропусків; доручення курсант виконує, оскільки його примушують; потреба курсанта обумовлена корисливими причинами; він виступає не стільки як суб'єкт, скільки як абсолютно пасивний об'єкт навчання; курсант може виконувати лише окремі прості суспільні доручення; його правомірна поведінка забезпечується через страх перед законом.

Аналіз зв'язків між різними критеріями становлення в кожній з груп та їх зіставлення надають можливість подати загальну динаміку зміни взаємозв'язків за досліджуваний проміжок часу.

Для визначення рівня сформованості професійно-правової компетентності курсантів ми скористалися формулою, запропонованою в дослідженні багатьох науковців. Рівень сформованості професійно-правової компетентності ми визначали за формулою

$$ПК = \frac{K_k + K_m + K_d}{3},$$

де  $K_k$  – оцінка сформованості когнітивної компетентності;

$K_m$  – оцінка сформованості мотиваційної компетентності;

$K_d$  – оцінка сформованості діяльнісної компетентності.

Інтегральний показник ступеня сформованості професійно-правової компетентності курсантів надає можливість об'єктивного підходу до аналізу її формування. Порядок формування професійно-правової компетентності курсанта, поза сумнівом, починається з правового інформування, яке повинно бути переведено в сферу переконання особи і приведено в дію, конкретне втілення в практичній суспільній діяльності.

Формувальний експеримент передбачав перевірку педагогічної технології формування професійно-правової компетентності у курсантів. При організації навчально-виховної роботи враховувалися параметри особистісного розвитку курсантів, що потім вивчалися, аналізувалися та на їх підставі будувався процес формування професійно-правової компетентності у курсантів у цілому. У роботі з одними курсантами акцент робився на підвищення інтересу до суспільної діяльності, з другими – на формування ціннісних мотивацій і установок у правовій сфері, з третіми – на розвиток інтересу до правової інформації. Загальна вибірка склала 212 курсантів, які увійшли до складу контрольної й експериментальної груп.

Формувальний експеримент здійснювався в природних умовах освітнього процесу НАДПСУ. Навчальні заняття в експериментальній та контрольній

групах проводилися за стандартною навчальною програмою. Проте в експериментальній групі реалізувалася технологія формування професійно-правової компетентності у курсантів-прикордонників.

Отже, перша вибірка – це курсанти 3 факультету НАДПСУ – 103 особи, які виступали як експериментальна група (ЕГ). Друга вибірка – це 109 курсантів того ж факультету, які були в нашому дослідженні контрольною групою (КГ). Моніторинг ефективності розробленої педагогічної технології формування професійно-правової компетентності у курсантів здійснювався в два етапи, як у контрольній, так і в експериментальній групах.

У процесі експерименту відбувалось цілеспрямоване варіювання використовуваних педагогічних засобів у різних навчальних групах з вирівняними початковими умовами окремих параметрів. Ці параметри піддавалися експериментальному дослідженню, потім відбувалося порівняння кінцевих результатів.

Середня оцінка виставлялась як середньоарифметична серед оцінок, визначених експертом за кожну компетенцію. З цією метою було створено експертну групу чисельністю 10 осіб. До її складу були включені начальники правових кафедр та їх заступники. Усі вони мають досвід науково-педагогічної діяльності у ВНЗ не менше 10 років, до 80% експертів – кандидати наук.

Ураховуючи приблизно однаковий рівень кваліфікації переважної більшості експертів у цій галузі спеціалізації, рівень їх теоретичної підготовки, їх практичний досвід, а також приблизно однакові показники відносної самооцінки експертів, можна зробити припущення про однакову компетентність експертів зі складу експертної групи, як спеціалістів у галузі інтегральної оцінки. Результати експериментальної роботи подано в таблиці.

Удосконалення методики проведення занять з юридичних дисциплін полягає у визначенні етапів навчально-виховного процесу, а саме: організаційно-підготовчого, адаптивного, аналітичного, професійно-діяльнісного та рефлексивно-оцінного. Основним завданням організаційно-підготовчого етапу є якісний відбір контингенту, що буде навчатись. Воно



вирішується за допомогою вивчення кандидатів до їх направлення в НАДПСУ, а також перевірки їх готовності і придатності до служби в ДПСУ. На адаптивному етапі навчання здійснюється інтерпретація правових норм, яка пов'язана з набуттям курсантами первинних професійно-правових знань. Під час аналітичного етапу здійснюється з'ясування курсантами набутих правових знань та усвідомлення значущості і цінності правових норм. На професійно-діяльнісному етапі курсанти опановують не лише теоретичні, але й практичні компетенції. Рефлексивно-оцінний етап характеризується тим, що отримані знання, пройшовши через поведінкові норми, формують соціально-правову активність особистості.

Таблиця

**Сформованість професійно-правової компетентності в експериментальній і контрольній групах наприкінці експерименту (другій зріз)**

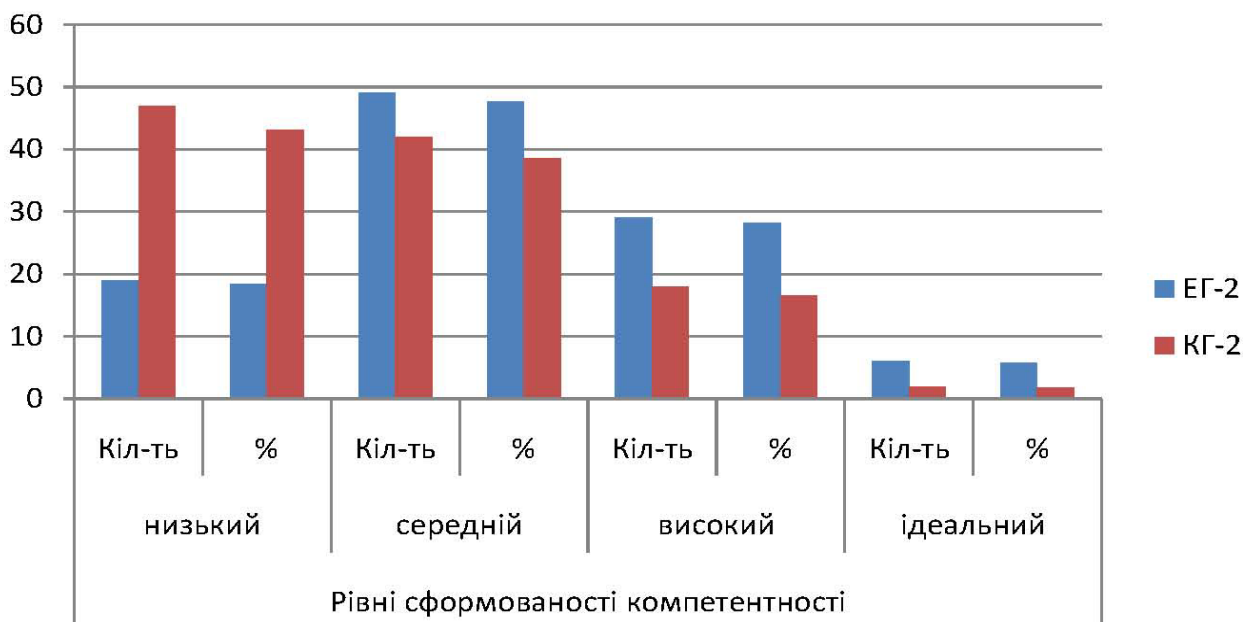
№ з/п	Рівні сформованості професійної компетентності	Емпіричні частоти		Сума	Теоретичні частоти	
		ЕГ-2	КГ-2		ЕГ-2	КГ-2
1	Ідеальний	6	2	8	3,89	4,11
2	Високий	29	18	47	22,83	24,17
3	Середній	49	42	91	44,21	46,79
4	Низький	19	47	66	32,07	33,93
Сума		103	109	212	103	109

Подані етапи поєднано в цілісну методику, що надає можливість під час навчання інтерпретації та апліцірування правових норм сформувати цілісну правову свідомість курсанта, яка включає соціально-світоглядний, індивідуально-світоглядний, аксіологічний (ціннісний), пізнавальний, оцінний і вольовий компоненти. Зазначене визначає поведінковий аспект професійно-правової компетентності курсанта-прикордонника.

Результати дослідження свідчать, що використання традиційних форм у контрольній групі призвело до незначної зміни кількості курсантів із високим рівнем професійно-правових компетенцій.

Кількісний аналіз результатів надав нам можливість зробити висновок, що наприкінці формувального експерименту в курсантів експериментальної

групи на відміну від контрольної спостерігається значне зростання знань та вмій, що формуються. Це наочно видно з рисунка, що доводить ефективність технології формування професійно-правової компетентності курсантів. Наведені результати доводять, що курсанти експериментальної групи мають вищий рівень професійно-правової компетентності.



Рівні сформованості професійно-правової компетентності після завершення формувального експерименту

Аналіз поданих даних свідчить, що після завершення формувального експерименту кількість курсантів з ідеальним рівнем професійно-правової компетентності досягла 5,8% в експериментальній групі (порівняно з 1,8% у контрольній); із високим рівнем – 28,2% в експериментальній групі (порівняно з 16,5% у контрольній). Слід зазначити, що використання в експериментальній групі зазначених педагогічних засобів надало можливість збільшити кількість курсантів з ідеальним і високим рівнем професійно-правової компетентності до 57,0% (порівняно з контрольною групою).

Як свідчить аналіз формувального експерименту, міждисциплінарний підхід до формування професійно-правової компетентності курсантів з використанням різноманітних активних форм навчання сприяв активізації навчально-пізнавальної діяльності.

Отже, у результаті проведеної експериментальної роботи рівень сформованості професійно-правової компетентності в експериментальній групі виявився вищим за всіма показниками, ніж у курсантів контрольної групи, що свідчить про дієвість експериментальних заходів.

Напрямами подальших досліджень можуть бути: педагогічні умови формування правової компетентності офіцерів-прикордонників під час службової діяльності; розробка методичних рекомендації офіцерам-прикордонникам щодо вдосконалення правової компетентності у підлеглих в органах та підрозділах ДПСУ.

*Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Грязнов І. О.*